

พระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร
กับการต่อลมหายใจของผ้าทอมือ

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ บ้านเชียง กรมศิลปากร

ผ้า : ร่องรอยที่ลางเลือน

สิ่งสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์หรือปัจจัยสี่ ประกอบด้วย อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ดังนั้นหลักฐานการมีอยู่ของมนุษย์ซึ่งถูกค้นพบทางโบราณคดีส่วนใหญ่จึงเป็นหลักฐานที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสิ่งเหล่านี้ อาทิ ภาชนะสำหรับใส่อาหาร วัสดุและเครื่องมือที่ใช้สำหรับหาอาหาร ประกอบอาหาร เครื่องมือสำหรับผลิตยารักษาโรค ตลอดจนร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์

ส่วนเครื่องนุ่งห่ม เนื่องจากเป็นอินทรีย์วัตถุซึ่งเสื่อมสลายง่ายตามธรรมชาติ โบราณวัตถุที่พบจึงมีจำนวนไม่มาก อาจพบร่วมกับข้าวของเครื่องใช้อื่นๆ ตลอดจนพบเป็นส่วนประกอบของวัตถุชิ้นหลัก อาทิ ร่องรอยประทับ และการแสดงรายละเอียดอย่างตั้งใจของผู้สร้างสรรค์ผลงาน เช่น ภาพวาดบุคคล ซึ่งมีการแต่งกายเป็นต้น

ภาพวาดสมมุติร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์
ในชั้นดินที่มีการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง

ภาพเขียนที่ถ้ำ(เขา)ผาแดง บ้านโป่งหวาย
อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี

ภาพเขียนสีบนเพิงผาเขาจันทน์งาม
ต.ลาดบัวขาว อ.สีคิ้ว จ.นครราชสีมา

ภาพเขียนสีที่ถ้ำเขาปลาร้า
อ.ลานสัก จ.อุทัยธานี

ผ้า : ความชัดเจนในยุคก่อนประวัติศาสตร์

ที่ศีรษะของโครงกระดูก หมายเลข ๓
มีเส้นใยพืชคาดอยู่บริเวณขมับ

ความรู้เรื่องผ้าและสิ่งทอของมนุษย์เด่นชัดขึ้นเมื่อมีการค้นพบหลักฐานที่ใกล้เคียงกับการทอผ้าซึ่งก็คือหลักฐานด้านการจักสานของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยหลักฐานชิ้นเด่นของการค้นพบเครื่องจักสานสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ เครื่องจักสานที่มีอายุมากกว่า ๓,๐๐๐ ปี ที่ช่องเขาประตูผา จังหวัดลำปาง และภาชนะดินเผาที่มีรอยภาชนะจักสานลายขัดประทับอยู่ทั่วผิวด้านนอก จากแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง เป็นต้น เครื่องจักสานเหล่านี้เองที่นักโบราณคดีนำไปสันนิษฐานว่ามนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์นำไปพัฒนาจนกลายเป็นการทอผ้าโดยใช้เส้นใยจากพืช

ภาชนะจักสานจากโครงกระดูกหมายเลข ๓ พบในหม้อดินเผาซึ่งช่วยรักษาสภาพ แหล่งโบราณคดีประตูผา

ชิ้นส่วนเครื่องจักสาน (ซำรด) จากโครงกระดูกหมายเลข ๓ แหล่งโบราณคดีประตูผา

ภาชนะดินเผาลายเครื่องจักสาน ขุดพบที่แหล่งโบราณคดีบ้านปอภาร อำเภอมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

ภาชนะดินเผามีรอยกดประทับของเครื่องจักสาน จากแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง

ผ้า : ความชัดเจนในยุคก่อนประวัติศาสตร์

เศษผ้าบนเครื่องประดับและเครื่องใช้สำริด
พบจากแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง

ลูกกลิ้ง

แวนดินเผา และวิธีการใช้แวนดินเผา

(ภาพจากหนังสือคนก่อนประวัติศาสตร์บนแผ่นดินไทย

ร่องรอยของผ้าโบราณที่เก่าแก่ที่สุดซึ่งพบในประเทศไทยคือ ร่องรอยประทับของเศษผ้าบนกำไลสำริด จากแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ซึ่งจากการศึกษา วิเคราะห์ และขยายดู พบว่าเป็นเส้นใยที่ได้จากใยกล้วยา เศษผ้าชิ้นนี้ติดอยู่กับกำไล โดยมีสนิมของทองแดงเป็นตัวยึดและป้องกันการเน่าเปื่อย นอกจากนี้ยังพบ เครื่องมือในการทอผ้าและอาจมีความเกี่ยวข้องกับผ้าอีกหลายชนิด ได้แก่ แวนดินเผา หินทุบเปลือกไม้และลูกกลิ้ง ดินเผาเป็นต้น

การทอผ้าในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ มิได้ใช้เฉพาะเส้นใยจากพืชเท่านั้น ยังมีการใช้ขนสัตว์ในเมโสโปเตเมีย และกลุ่มประเทศเมืองหนาว ผ้าที่ทำจากขนสัตว์ที่เก่าแก่ที่สุด พบในสแกนดิเนเวีย มีอายุราว ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว สำหรับ “ไหม” นั้น พบว่ามีการนำมาใช้ทอผ้าในสมัยก่อนประวัติศาสตร์เฉพาะในบริเวณทวีปเอเชียเท่านั้น

ผ้า: ผ้าทอมือของไทย

ขบวนแห่ท้าวสินไช้เข้าครองเมืองเบ็ญจา แสดงภาพคนในขบวนแห่ทุ่งฝ้ายย้อมคราม สิบแต้มหรือจิตรกรรมฝาผนังของวัดไชยศรี จังหวัดขอนแก่น

การทอผ้า นับเป็นหัตถกรรมอย่างหนึ่งที่ทำสืบต่อกันมาเป็นเวลานานโดยส่วนใหญ่ จะเป็นการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้เกิดเป็นงานหัตถกรรมที่มีความพิเศษเฉพาะ สามารถบ่งบอกถึงที่มาของผ้าได้ อาทิ ผ้าทอของกลุ่มชนไทยพวน ซึ่งนิยมสวมใส่ผ้าฝ้าย ย้อมคราม และผ้ามัดหมี่ลายนาควั ซึ่งเป็นที่นิยมของชาวไทยอีสาน เป็นต้น

การทอผ้า นับว่าเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่ผู้ทอจะต้องมีความสามารถในการใช้จินตนาการ ในการออกแบบลวดลายและให้สีของเส้นด้ายประกอประกบกันให้เกิดความสวยงามเหมาะสม การทอผ้าแต่โบราณจะใช้ใยไหม และใยฝ้ายเป็นวัตถุดิบหลักในการทอผ้า เพราะไม่มีเส้นใยสังเคราะห์อื่นใดที่จะมาแทนเส้นใยไหมและฝ้ายได้ดี

สิบแต้มอันเป็นเอกลักษณ์ของวัดป่าเลไลยก์ อำเภอนาคูน จังหวัดมหาสารคาม

การนุ่งผ้าของสตรีอีสานในสมัยโบราณ

การแบ่งประเภทผ้าทอ

ผ้ามัดหมี่ คือผ้าจากรวมวิธีมัดเส้นด้าย หรือไหมเป็นเปลาะๆ โดยใช้เชือกกล้วย หรือเชือกฟางแล้วจึงนำไปย้อมสี ด้ายหรือไหมส่วนที่มัดเอาไว้จะไม่ดูดสี เมื่อแก้มัดแล้วจึงนำไปทอเป็นผืนผ้า

ผ้าจก การทอจกเป็นการทอผสม การปักผ้าไปพร้อมๆกัน การทอ ใช้วิธีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษ เข้าเป็นช่องๆไม่ติดต่อกัน ตลอดหน้ากว้างของผ้า โดยใช้ไม้หรือขนเม่น หรือนิ้วมือยกขึ้น

ผ้าขิด เป็นการทอผ้าด้วยวิธีเขี่ย หรือสะกิดเส้นด้ายยืนขึ้น แล้วจึง สอดเส้นพุ่งไปตามแนวเส้นยืน จังหวะการสอดเส้นด้ายพุ่ง ทำให้เกิดลวดลายรูปแบบต่างๆ

ผ้าแพรวา เป็นผ้าทอมือด้วยวิธีทอผ้า ให้เกิดลวดลาย ลักษณะผสมกัน ระหว่างลายขิดกับลายจก ผ้าแพรวา ต้องมีหลายลายอยู่ในผืนเดียวกัน

ผ้ายกดอก มีวิธีการทอให้เกิดลวดลาย ด้วยการยกตะกรอแยกด้ายเส้นยืน แต่ไม่ได้เพิ่มเส้นด้ายยืน หรือ เส้นพุ่งพิเศษเข้าไป

พระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร กับการต่อลมหายใจของผ้าทอมือ

ผ้าทอมือของไทยทอขึ้นจากวัตถุดิบที่มีคุณภาพประกอบด้วยภูมิปัญญาของผู้ทอ กว่าจะเป็นผ้าทอมือสักผืนต้องใช้ทั้งทักษะและความเพียร เพราะการทอผ้านั้นมีหลายขั้นตอน ตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมเส้นใย กระทั่งถึงการถักทอเข้าเป็นผืน ด้วยเหตุนี้เองทำให้ผ้าทอมือนั้นมีราคาที่ค่อนข้างสูง

ครั้งหนึ่งพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงต่อลมหายใจของราษฎรตัวเล็กๆ คนหนึ่ง คือนางบุญมา ศรีจันทร์ สตรีชาวจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งมีอาชีพทำนาและเร่ขายผ้าไหมซึ่งทอขึ้นเองตามจังหวัดต่างๆ ในภาคอีสาน ผ้าไหมของยายบุญมาก็คล้ายกับผ้าทอของราษฎรชาวอีสานทั่วไป คือถึงแม้จะมีคุณภาพดีแต่ก็ไม่ได้ได้รับความนิยมแพร่หลาย รวมถึงราษฎรในภาคอีสานก็สามารถทอผ้าใช้เองแทบทุกครัวเรือน

ยายบุญมาได้รับพระมหากษัตริย์คุณให้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรอย่างใกล้ชิดในราวปีพุทธศักราช ๒๕๔๗ ทั้งนี้ เนื่องจากยายบุญมานึกเบื่อผ้าลวดลายเดิมๆ จึงทอผ้าลาย ๑๒ ราศี โดยภาพ “สุนัข” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของ “ปีจอ” ได้เลือกเอา คุณทองแดง สุนัขทรงเลี้ยงของในหลวงมาเป็นแบบผ้าไหมมัดหมี่ชุด ๑๒ ราศี ที่มีคุณทองแดงอยู่ในนั้นถูกส่งไปจำหน่ายที่ร้านภูฟ้า เนื่องจากก่อนหน้านี้ยายบุญมาได้เคยสาธยายความทุกข์ยากของราษฎรในพื้นที่อำเภอนาโพธิ์ให้ข้าราชการบริพารในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีรับฟังเมื่อครั้งได้ไปเจอขบวนเสด็จพระราชดำเนินเข้าโดยเหตุสุดวิสัย และหลังจากนั้นก็ยังมีเจ้าหน้าที่เข้ามาพัฒนาพื้นที่บริเวณดังกล่าวด้วยการขุดบ่อน้ำและส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้า และส่งผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการทอทั้งหมดไปจำหน่ายที่ร้านภูฟ้า เรื่องราวที่ยายบุญมา ศรีจันทร์ จำได้ไม่มีวันลืมคือ วันหนึ่งมีเจ้าหน้าที่จากสำนักพระราชวังมาบอกกับยายบุญมาว่า **“ในหลวงทรงอยากพบ”**

‘ยายในหลวงทรงอยากพบ’

"ตอนนั้นตกใจมาก เจ้าหน้าที่เขามาบอกว่าไปทำเรื่องอะไรไว้ ในหลวงอยากพบ คิดว่าคงเป็นเรื่องที่ถือวิสาสะไปทอผ้าไหมเป็นรูปคุณทองแดงแน่ๆ ชาวบ้านอย่างเราก็ไม่รู้ว่ามันเป็นความผิดมหันต์ เรื่องราวใหญ่โตจนถึงพระเจ้าแผ่นดิน"

ยายบุญมาเล่าด้วยน้ำเสียงตื่นเต็นว่า ตอนนั้นตกใจมาก รีบโทรศัพท์หาลูกว่า "แม่แยมั้ย สงสัยจะโดนจับ เพราะทำผิดที่ทำผ้าไหมมัดหมี่เป็นรูป "คุณทองแดง" ลูกๆ รู้ก็ตกใจ พยายามบอกแม่ให้ใจเย็นๆ กระทั่งถึงวันเข้าเฝ้าฯ ในหลวง วันนั้นในหลวงประทับอยู่กับคุณทองแดง

"คำแรกที่พระองค์ท่านรับสั่งคือ มานี่มาเร็ว มีเรื่องจะคุยด้วย ทำไมทำผ้าเป็นรูปทองแดงแบบนี้ เราก็ตกใจ นึกอยู่แล้วว่าต้องเรื่องนี้ ก็ก้มลงกราบ แล้วรีบทูลไปว่าที่ทำก็เพราะอยากจะทำสร้าสร้างานให้แปลกออกไป ชีวิตนี้ไม่เคยคิดจะล่วงเกินเหนือหัวเลย คราวหลังจะไม่ทำแบบนี้อีกแล้ว ก็ขอร้องพระองค์ท่าน ในหลวงตรัสว่าทีหลังอย่าทำแบบนี้อีก อย่าให้คุณทองแดงไปอยู่กับสัตว์อื่น ถ้าจะทำต้องให้คุณทองแดงอยู่ตัวเดียว และทำแบบหลายๆ ทำทาง"

"พอได้ยินประโยคนี้ น้ำตาร่วงเลย เงยหน้าไปมองในหลวง เห็นพระองค์ทรงหัวเราะ เราก็เหมือนได้ขึ้นสวรรค์ คือ นึกตลอดว่าต้องถูกทำโทษตัวเองก็ทำใจเอาไว้แล้ว ยิ่งกว่ายกภูเขาออกจากอก ดีใจมากๆ พระองค์ท่านบอกว่าให้ทำลายคุณทองแดงออกมาอีกเยอะๆ เอาหลายอิริยาบถ ตอนที่เดิน ตอนที่วิ่งบ้างก็ได้ ที่สำคัญ เอาแบบตัวเดียว ตัวใหญ่ๆ ในหลวงให้หนังสือรวมภาพคุณทองแดงมาด้วยหนึ่งเล่ม บอกว่าถ้าไม่ออกก็ให้ดูภาพพวกนี้ ความรู้สึกตอนนั้นเหมือนตายแล้วเกิดใหม่จริงๆ บ้าก็รับปากว่าจะทำมาถวายพระองค์อย่างสุดความสามารถ"

บทคัดย่อจาก "เป็นเรื่องออนไลน์" PPTV

โดย เสถียร วิริยะพรรณพงศา

คุณทองโบราณ : ชื่อนมที่มา

ทองโบราณ คือ ชื่อเรียกของโครงการสุนัขแบบเต็มโครงสมบูรณ์ในวัฒนธรรมบ้านเชียง ราว ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว โครงการดุ๊กโครงการนี้ ถูกขุดพบเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๗ ร่วมกับโครงการมนุษย์ยุคเดียวกัน ที่วัดโพธิ์ศรีใน ต.บ้านเชียง อ.หนองหาน จ.อุดรธานี ต่อมาได้รับพระราชทานนามจากพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

พญ.คุณหญิงอัมพร สุคนธมาน ได้เขียนเล่าเรื่องการขุดค้นพบโครงการสุนัขโบราณ พร้อมที่มาของชื่อ คุณทองโบราณไว้อย่างน่าประทับใจ จึงขอคัดลอกนำมาใส่ไว้ในนิตยสารนี้ เพื่อถ่ายทอดให้ผู้สนใจได้อ่าน ได้ชื่นชม และด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นอย่างหาที่สุดมิได้

ด้วยพระอัจฉริยภาพและความสนพระราชหฤทัยในสุนัขทรงเลี้ยงคือ คุณทองแดง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงค้นคว้าเกี่ยวกับสายพันธุ์ของสุนัข โดยเฉพาะสุนัขพันธุ์ไทยพื้นบ้าน สุนัขโบราณที่พบในโลกนี้ และความเป็นมาของสุนัขในเมืองไทย ด้วยความสนพระราชหฤทัยนี้เองจึงทำให้พญ.คุณหญิงอัมพร สุคนธมาน และนายสัตวแพทย์กฤษณ์ จันทิก เดินทางมายังพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ บ้านเชียง เพื่อแสวงหาข้อมูลสุนัขโบราณในประเทศไทยและนำความไปกราบบังคมทูล

ในครั้งนั้น (พุทธศักราช ๒๕๔๖) คณะของ พญ.คุณหญิงอัมพร ได้ข้อมูลว่า ยังไม่เคยมีการขุดพบโครงการสุนัขเต็มๆ ตัว สักตัวเดียว มีเพียงแต่กระดูกชิ้นๆ ซึ่งจัดแสดงอยู่เท่านั้น ซึ่งพญ.คุณหญิงอัมพร ได้ขอยืมกระดูกกรามสุนัขที่ขุดได้กลับไปถวายให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในขณะนั้นทอดพระเนตรด้วย โดยในครั้งนั้น พญ.คุณหญิงอัมพร ได้บันทึกไว้ว่า ถูก “กริ้ว” และทรงดำหนิว่า นำของออกจากพิพิธภัณฑ์ทำไม ทำผิด อย่างไรก็ตาม การนำวัตถุออกไปในครั้งนั้น ได้มีการทำหนังสือขอยืมไปอย่างเป็นทางการ ซึ่ง พญ.คุณหญิงอัมพร ได้กราบบังคมทูลไปตามความจริง

คุณทองโบราณ : ชื่อนิยมที่มา

ในพุทธศักราช ๒๕๔๗ ผลจากการขยายหลุมขุดค้นที่วัดโพธิ์ศรีใน เนื่องจากจะทำการบูรณะปรับปรุงใหม่หลังจากพื้นที่บริเวณดังกล่าวประสบอุทกภัย มีน้ำซึมเข้าไปและอาจทำอันตรายต่อวัตถุที่อยู่ในหลุม นักโบราณคดีได้ขุดพบโครงกระดูกสุนัขในลักษณะเต็มโครงนอนขดตัวอยู่ ซึ่งทำให้พญ.คุณหญิงอัมพร เดินทางกลับมา ณ หลุมขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านเชียงอีกครั้ง และได้นำความไปกราบบังคมทูลเรื่องพบกระดูกสุนัขทั้งตัว ที่บ้านเชียง

ในครั้งนั้น พญ.คุณหญิงอัมพรได้บันทึกไว้ว่า

“...พระองค์ท่านก็ได้พระราชทานคำแนะนำให้ดูแลรักษาอย่างถูกต้อง ข้าพเจ้ากราบบังคมทูลอีกว่า จะทรงเรียกชื่อเขาว่าอย่างไร มีรับสั่งทันทีว่า “เรียกเขาว่า ทองโบราณ”
ข้าพเจ้าปลื้มปิติ ที่สุนัขของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียง ได้รับพระราชทานนามว่า “คุณทองโบราณ” นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมอันหาใดเปรียบมิได้แก่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียง ชาวบ้านเชียง รวมถึงชาวศิลปากรทั้งหลาย...”

น้อมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณผ้าทอลายคุณทองโบราณ : ภูมิปัญญาชาวบ้านเชียง

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นซึ่งพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมีให้แก่บ้านเชียง นับตั้งแต่การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนราษฎร พระราชทานแนวทางในการอนุรักษ์ และดูแลรักษา มรดกของชาติ ทั้งยังพระราชทานนามให้แก่โครงการอนุรักษ์โบราณที่ขุดค้นพบเป็นครั้งแรกของประเทศไทย

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ บ้านเชียง ชาวตำบลบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี จึงได้จัดทำผ้าทอไทยพวน ลายคุณทองโบราณ เพื่อเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์ร่วมน้อมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณอันเกื้อหนุนกระหม่อมอย่างหาที่สุดมิได้ ทั้งนี้ ได้รับการอนุเคราะห์ออกแบบลวดลายโดยศิลปินพื้นบ้าน นายสมบัติ มัญญะหงษ์ และจัดทอขึ้นโดยกลุ่มอาชีพทอผ้าตำบลบ้านเชียงเพื่อเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์อันทรงคุณค่าของแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง เป็นที่ระลึก ในสัปดาห์แห่งการเฉลิมฉลองงานมรดกโลกบ้านเชียงปีที่ ๒๕ และร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการจัดงานมหกรรมผ้าทออนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง GMS FABRIC EXPRO 2017 ของจังหวัดอุดรธานี

